

УДК 37.011.3-051:005.336.5

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2019-34-186-192>

Рівні особистісного саморозвитку вчителів: результати констатувального експерименту

Шикер Л.В.

Аспірант кафедри психології управління.

Державний заклад вищої освіти

«Університет менеджменту освіти»

м. Київ, вулиця Січових Стрільців, 52 а, 02000, Україна

тел.: (098)-580-93-39, e-mail: positum@gmail.com

ORCID:0000-0002-1484-0647

Levels of personal self-development of teachers: results of a stating experiment

Schicker L.V.

Graduate student of the department of management psychology

State institution of higher education

«University of Management Education»

Kyiv, Sichiviy Streltsov str., 52 a, 02000, Ukraine

tel.: (098)-580-93-39, e-mail: positum@gmail.com

ORCID:0000-0002-1484-0647

Анотація. У статті розглядається проблема особистісного саморозвитку вчителів як процес розкриття внутрішнього потенціалу вчителів щодо вдосконалення особистісних характеристик та ефективного здійснення професійної діяльності. Охарактеризовано наукові підходи до трактування особистісного саморозвитку (психоаналітичний, гуманістичний, біхевіористичний, акмеологічний, гуманістично-ціннісний, генетико-моделючий, транскультуральний). На основі виокремлених підходів визначено сутність та структуру особистісного саморозвитку вчителів, що містить когнітивно-рефлексивну, ціннісно-мотиваційну, операційно-діяльнісну складову. Описана загальна стратегія дослідження рівня особистісного саморозвитку вчителів у сучасному освітньому середовищі. Представлено діагностичні засоби вивчення рівнів особистісного саморозвитку вчителів та його складових (методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії», методика «Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку», методика визначення рефлексивності, методика діагностики реалізації потреб у саморозвитку, тест «Визначення рівня самоактуалізації особистості», методика дослідження мотивації професійного і особистісного зростання, Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії та сімейної психотерапії). Здійснено аналіз результатів діагностики, в якій взяло участь 257 педагогів. За результатами експерименту виявлено недостатній рівень, переважно середній, сформованості складових особистісного саморозвитку педа-

гогів. Результати вказують на те, що сформовані психологічні, педагогічні, соціологічні, методичні знання, здатність до саморозуміння не забезпечують готовності й здатності педагогів самостійно, успішно здійснювати самореалізацію, самовдосконалюватися, оскільки у досліджуваних слабо розвинена мотивація до самоактуалізації та особистісний саморозвиток не є пріоритетною цінністю. Встановлено, що рівень особистісного саморозвитку вчителів на сучасному етапі потребує активізації.

Ключові слова: саморозвиток особистості, особистісний саморозвиток вчителя, когнітивно-рефлексивний компонент, ціннісно-мотиваційний компонент, операційно-діяльнісний компонент, показник, рівень.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 12.

Annotation. The article considers the problem of personal self-development of teachers as a process of revealing the internal potential of teachers to improve personal characteristics and the effective implementation of professional activities. The scientific approaches to the interpretation of personal self-development (psychoanalytic, humanistic, behavioristic, acmeological, humanistic-value, genetic-modeling, transcultural) are characterized. On the basis of the selected approaches, the essence and structure of teachers' personal self-development are determined, which contains a cognitive-reflective, value-motivational, operational-activity component. The general strategy of researching the level of personal self-development of teachers in the modern educational environment is described. Diagnostic tools for studying the levels of personal self-development of teachers and its components are presented (the methodology «Self-assessment of the level of ontogenetic reflection», the methodology «Diagnostics of the level of partial readiness for professional and pedagogical self-development», the methodology for determining reflectivity, the methodology for diagnosing the implementation of needs for self-development, the test «Determining the level of personality self-actualization», Research methodology for motivation of professional and personal growth, Wiesbaden questionnaire for the positive method psychotherapy and family psychotherapy). An analysis of the diagnostic results was carried out, in which 257 teachers took part. According to the results of the experiment, an insufficient level, mainly average, of the formation of the components of personal self-development of teachers was revealed. The results indicate that the prevailing psychological, pedagogical, sociological, methodological knowledge, the ability to self-understanding do not provide the readiness and ability of teachers to independently, successfully realize their potential, improve themselves, because the students have poorly developed motivation for self-actualization and personal self-development is not a priority value. It has been established that the level of personal self-development of teachers at the present stage requires activation.

Key words: self-development of a personality, personal self-development of a teacher, cognitive-reflective component, value-motivational component, operational-activity component, indicator, level.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 12.

Постановка проблеми

Сучасний динамічний розвиток суспільства перетворює освітнє середовище на простір постійних змін, де особистісний саморозвиток вчителя є невід'ємною складовою професійної діяльності педагога. Адже завдяки особистісному саморозвитку педагог досягає

повної гармонії з собою, стає незалежною від умовностей соціуму, вчиться поважати, приймати себе, опанувати внутрішню свободу, легко адаптуватися до змінних умов. Соціальна рівність, згуртованість, соціалізація особистості, партнерство, як умови сучасної освіти, що спрямовують учителя на опануван-

ня ролі наставника, консультанта, тренера, коуча, ментора, наштовхують на пошук нових можливостей побудови індивідуальної траєкторії вдосконалення, активізацію особистісного саморозвитку педагога. Однак, незважаючи на значущість окресленої теми, проблема особистісного саморозвитку педагога в сучасних умовах залишається відкритою. У зв'язку з цим потрібна розробка нових концепцій, технологій дослідження, спрямованих на вирішення зазначеного завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемою особистісного саморозвитку переймалася значна кількість вітчизняних і зарубіжних науковців, що дозволило визначити різні підходи щодо характеристики сутності досліджуваного явища.

У працях учених психоаналітичного підходу (З. Фрейд [9] та ін.) особистісний саморозвиток розглядається як спрямованість несвідомих схильностей на пристосування до умов середовища. Науковці гуманістичного підходу (А. Маслоу [11] та ін.) акцентують увагу на можливості до самоактуалізації. Фахівці біхевіористичного підходу (Д. Уотсон [8] та ін.) впевнені, що особистісний саморозвиток – це цілеспрямоване навчання, управління поведінкою за допомогою зовнішніх стимулів. Науковці акмеологічного підходу (А. Деркач [2] та ін.) особистісний саморозвиток визначають як процес самовдосконалення задля успішної самореалізації, самоздійснення. З позиції дослідників гуманістично-ціннісного підходу (О. Бондарчук [1] та ін.) особистісний саморозвиток розглядається як процес підготовки на засадах партнерства, усвідомлення ціннісного ставлення до дійсності. У працях дослідників генетико-моделюючого підходу

(С. Максименко [4] та ін.) особистісний саморозвиток – це унікальна біосоціальна сила людини – нужда. Фахівці транскультурального підходу (Н. Пезешкіан [6] та ін.) особистісний саморозвиток розуміють як розкриття закладеного внутрішнього потенціалу особистості через самопізнання, самовираження.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки знаходимо дослідження (Д. Мідор [12], Е. Остапенко [5], Н. Уйсімбаєва [7] та ін.), спрямовані на вивчення проблеми особистісного саморозвитку педагога. Науковці зазначають, що особистісний саморозвиток вчителя передбачає усвідомлений цілеспрямований розвиток себе як педагога, що містить самостійне вдосконалення знань, умінь, особистісних, професійних якостей, забезпечуючи особистісне зростання, ефективність професійної діяльності [7].

Д. Мідор вважає, що особистісний саморозвиток є важливим компонентом, який обумовлює розкриття потенціалу вчителя. Дослідник пропонує кілька способів, за допомогою яких учитель може підвищити свій особистісний саморозвиток. Серед таких способів, на думку науковця, слід зазначити: здобуття вченого ступеня в галузі освіти, оцінки адміністраторів, досвід, участь у програмі наставництва, журналювання, ознайомлення з потрібною літературою, участь у семінарах чи конференціях із професійного розвитку, користування соціальними мережами, обмін досвідом з іншими вчителям, інтернет ресурси [12].

Крім того, вчені визначають структурні компоненти особистісного саморозвитку вчителя. Так, Е. Остапенко характеризує складові досліджуваного феномена: мотиваційний компонент (система домінуючих мотивів, інтереси, ставлення); пізнавальний (знання принципів, методів, форм, засобів саморозвитку); діяльнісний (уміння, нави-

чки організації процесу саморозвитку); особистісний (самоконтроль, самокорегування емоційно-вольових проявів) [5]. У дослідження О. Адевалє підкреслюється, що у процесі вдосконалення вчителя як особистості-професіонала головну увагу слід приділити конструктивним навичкам спілкування, поведінки та знанням із основного предмету, що викладає педагог. Науковець зазначає, що знання й навички вчитель має оновлювати, застосовуючи безперервне навчання без відриву від роботи [10].

Підтримуючи позицію фахівців транскультурального підходу (І. Кирилов [3], Н. Пезешкіан [6] та ін.), вважаємо, що особистісний саморозвиток учителя – це процес розкриття внутрішнього потенціалу педагога з метою вдосконалення особистісних характеристик задля зростання та ефективного виконання професійної діяльності.

У структурі особистісного саморозвитку вчителя нами виокремлено такі компоненти: когнітивно-рефлексивний, ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний.

Когнітивно-рефлексивний компонент характеризується як комплекс знань про сутність, особливості особистісного саморозвитку, розуміння специфіки самооцінки, самоконтролю власних дій. Складається компонент з таких показників: онтогенетична рефлексія, рівень загальних, спеціальних знань, саморозуміння.

Ціннісно-мотиваційний компонент представляє собою систему цінностей, усвідомлень, мотивів, які впливають на спрямованість саморозвитку особистості. До показників цього компонента належать: цінність саморозвитку, прагнення до самоактуалізації, мотивація професійної діяльності, первинні актуальні здібності.

Операційно-діяльнісний компонент виступає як сукупність умінь, здатнос-

тей, здібностей, які дозволяють успішно здійснювати самореалізацію, саморозвиток. Компонент включає такі показники: здатність до самореалізації, загальноорганізаційні вміння, рівень комунікативності, вторинні актуальні здібності.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники проблему особистісного саморозвитку вчителя глибоко вивчали з позиції теоретичних аспектів. Відкритим залишається питання діагностики рівня особистісного саморозвитку вчителя на сучасному етапі задля подальшого застосування результатів у процес активізації зазначеного феномена.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження рівня особистісного саморозвитку вчителя та його складових.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для реалізації поставленої мети нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяло участь 257 вчителів, які працюють у школах міста Києва. Експеримент здійснювався впродовж 2018 року.

Дослідження передбачало застосування відповідних методик діагностики. Так, для вивчення рівнів особистісного саморозвитку вчителя були використані такі психодіагностичні методики:

- когнітивно-рефлексивна складова – методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії», методика «Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку», методика визначення рефлексивності;

- ціннісно-мотиваційна складова – методика діагностики реалізації потреб у саморозвитку, тест «Визначення рівня самоактуалізації особистості», методика дослідження мотивації професійного і особистісного зростання, Вісбаден-

ський опитувальник до методу позитивної психотерапії та сімейної психотерапії (WIPPF);

- операційно-діяльнісна складова – методика «Діагностика рівня парціальної готовності до професійно-педагогічного саморозвитку», Вісбаденський опитувальник до методу позитивної психотерапії та сімейної психотерапії (WIPPF).

Результати діагностики піддавалися статистичному аналізу з доступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням за допомогою методів математико-статистичної обробки даних з використанням комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS.

Аналіз результатів дослідження складових особистісного саморозвитку вчителів дозволив визначити високий, середній та низький рівні.

Результати діагностики подано у таблиці 1.

Із таблиці видно, що рівень когнітивно-рефлексивної складової недостатній. Більшість педагогів мають середній (71,6%), третя частина (28,4%) низький рівень, жодного вчителя немає з високим рівнем.

Рівень ціннісно-мотиваційної складової особистісного саморозвитку вчителів аналізувався на основі вивчення рівня таких показників: цінність саморозвитку, прагнення до самоактуалізації, мотивація професійної діяльності, первинні актуальні здібності.

Цінність саморозвитку вчителів визначилась таким чином: більшість респондентів належать до групи з середнім (62,6 %) та високим (33,9 %) рівнями. Лише 3,5 % респондентів належать до низького рівня цінності саморозвитку.

Недостатній рівень прагнення до самоактуалізації вчителів, оскільки 10,3% опитаних мають високий рівень; 68,4% респондентів належать до середнього рівня; 21,3 % досліджуваного належать до низького рівня прагнення до самоактуалізації.

Рівень мотивації професійної діяльності визначився таким чином: більшість респондентів віднесено до групи з середнім рівнем (84 %), до низького рівня належать 10,2 % досліджуваних, 5,8 % респондентів мають високий рівень мотивації.

Також було визначено рівень первинних актуальних здібностей. Більшість учителів мають середній рівень первинних актуальних здібностей (75,9 %); низький рівень мають 17,9 % опитаних; і 6,2 % учителів мають високий рівень розвитку первинних актуальних здібностей.

Результати дослідження показників ціннісно-мотиваційної складової особистісного саморозвитку вчителя засвідчили їх недостатній рівень, адже саморозвиток потребує ціннісного ставлення, самоактуалізація не розвивається без прагнення, будь-яка професійна діяльність є успішною за наявності

Таблиця 1

Рівні особистісного саморозвитку вчителів та його складових (у %)

Складові особистісного саморозвитку вчителя	Рівень особистісного саморозвитку вчителя (кількість досліджуваних, у %)		
	Високий	Середній	Низький
Когнітивно-рефлексивна складова	0	71,6	28,4
Ціннісно-мотиваційна складова	14,1	72,7	13,2
Операційно-діяльнісна складова	10,1	53,7	36,2
Особистісний саморозвиток вчителя	8,1	66,0	25,9

мотивації, первинні актуальні здібності вимагають удосконалення.

Загалом, рівень ціннісно-мотиваційної складової недостатній, адже найбільша кількість учителів належать до середнього рівня (72,7 %), 14,1 % педагогів мають високий рівень ціннісно-мотиваційної складової, низьким рівнем володіють 13,2 % опитаних.

Результати дослідження рівня операційно-діяльнісної складової показали, що половина респондентів мають середній рівень (53,7 %), десята частина (10,1%) належать до групи з високим рівнем складової, третя частина (36,2%) мають низький рівень.

У таблиці також зазначено результати діагностики загального рівня особистісного саморозвитку вчителів, який виявився недостатнім, оскільки більше половини педагогів мають середній рівень (66 %), четверта частина респондентів належать до групи з низьким рівнем особистісного саморозвитку (25,9%), незначна частина вчителів (8,1%) мають високий рівень досліджуваного явища.

У цілому результати дослідження рівня особистісного саморозвитку вчителів на сучасному етапі вказують на те, що сформовані психологічні, педагогічні, соціологічні, методичні знання,

здатність до саморозуміння не забезпечують готовності й здатності педагогів самостійно, успішно здійснювати самореалізацію, самовдосконалюватися, оскільки у досліджуваних слабо розвинена мотивація до самоактуалізації та особистісний саморозвиток не є пріоритетною цінністю.

Висновки

Таким чином, була визначена сутність та структура особистісного саморозвитку вчителів, що складається з когнітивно-рефлексивної, ціннісно-мотиваційної, операційно-діяльнісної складової. Підібрано діагностичний інструментарій для вивчення рівня особистісного саморозвитку вчителів та його складових. За результатами експерименту виявлено недостатній рівень, переважно середній, складових особистісного саморозвитку педагогів. Також встановлено, що рівень особистісного саморозвитку вчителів на сучасному етапі потребує активізації, що має супроводжуватися суттєвою оптимізацією, осучасненням форм і методів відповідної роботи. Саме тому перспективи дослідження полягають у розробці технології активізації особистісного саморозвитку вчителя в умовах неформальної освіти.

Література

1. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія. Київ : Науковий світ, 2008. 318 с.
2. Деркач А. А., Селезнева Е. В. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития. Воронеж, 2006. 496 с.
3. Кириллов И. Позитивная психотерапия : базовый курс. Москва, 2019. 328 с.
4. Максименко С. Д. Генезис существования личности : монографія. Киев : Изд-во ООО «КММ», 2006. 240 с.
5. Остапенко Е. О. Виокремлення компонентів готовності до професійного саморозвитку : інтеграція існуючих підходів. *Наука і освіта*. 2011. № 6. С. 177–181.
6. Пезешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни : тренинг разрешения конфликтов. СПб. : Речь, 2002. 288 с.
7. Уйсімбаева Н. Особистісне самовдосконалення як форма усвідомленого саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2014. Вип. 132. С. 222-226.

8. Уотсон Д. Б. Психология как наука о поведении. М. : ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1998. 704 с.
9. Фрейд З. Введение в психоанализ / пер. с нем. Г.В. Барышниковой. Харьков : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга» ; Белгород : ООО «Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2012. 480 с.
10. Adewale, O. S. (2013) Teaching Personality as a Necessary Construct for the Effectiveness of Teaching and Learning in Schools: An Implication for Teacher Development in the Era of Globalisation. *Journal of Education and Human Development*. Vol. 2, pp. 15-23.
11. Maslow, A. H. (1965) Self-actualization and beyond. *Proceedings of the Conference on the Training of Counselors of Adults*. pp. 108-131.
12. Meador D. Ways to Enhance Personal Growth and Development for Teachers. 2018. URL: <https://www.thoughtco.com/ways-to-enhance-personal-growth-and-development-for-teachers-3194353> (Accessed: 18.02.2019).

Reference

1. Bondarchuk, O. I. (2008), *Social'no-psy'xologichni osnovy` osoby`stisnogo rozvy`tku ke-rivny`kiv zagal'noosvitnix navchal'ny`x zakladiv u profesijnij diyal'nosti: monografiya* [Socio-psychological bases of personal development of heads of general educational institutions in professional activity: monograph], Naukovy`j svit, Kyiv, Ukraine.
2. Derkach, A. A. and Selezneva, E. V. (2006), *Akmeologicheskaja kul'tura lichnosti: sodержanie, zakonovernosti, mehanizmy razvitija* [Acmeological personality culture: content, patterns, development mechanisms], Voronezh, Russia.
3. Kirillov, I. (2019), *Pozitivnaja psihoterapija: bazovyj kurs* [Positive psychotherapy: basic course], Moscow, Russia.
4. Maksimenko, S. D. (2006), *Genezis sushhestvovanija lichnosti: monografija* [Genesis of the existence of personality: monograph], Kyiv, Ukraine.
5. Ostapenko, E. O. (2011), "Highlighting the components of professional self-development readiness: integrating existing approaches", *Nauka i osvita*. Vol. 6, pp. 177–181.
6. Pezeshkian, N. (2002), *Psihoterapija povsednevoj zhizni: trening razreshenija konfliktov* [Everyday Life Psychotherapy: Conflict Resolution Training], Rech', SPb., Russia.
7. Ujsimbayeva, N. (2014), "Personal self-improvement as a form of future teacher's conscious self-development", *Naukovi zapu'sky` Kirovograds`kogo derzhavnogo pedagogichnogo univer-sy`tetu imeni Volody`my`ra Vy`nny`chenk*, Vol. 132, pp. 222-226.
8. Uotson, D. B. (1998), *Psihologija kak nauka o povedenii* [Psychology as a science of behavior], Izdatel'stvo AST-LTD, Moscow, Russia.
9. Frejd, Z. (2012), *Vvedenie v psihoanaliz* [Introduction to Psychoanalysis], Har'kov, Ukraine.
10. Adewale, O. S. (2013) Teaching Personality as a Necessary Construct for the Effectiveness of Teaching and Learning in Schools: An Implication for Teacher Development in the Era of Globalisation. *Journal of Education and Human Development*. Vol. 2, pp. 15-23.
11. Maslow, A. H. (1965) Self-actualization and beyond. *Proceedings of the Conference on the Training of Counselors of Adults*. pp. 108-131.
12. Meador D. Ways to Enhance Personal Growth and Development for Teachers. 2018. URL: <https://www.thoughtco.com/ways-to-enhance-personal-growth-and-development-for-teachers-3194353> (Accessed 18 February 2019).

Стаття надійшла до редакції 12.03.2019 року